

MAGYARORSZÁG KÖZ- ÉS MAGÁNKÖNYVTÁRAI 1885-BEN.

GYÖRGY ALADÁRTÓL.

Könyvtárainkról csak elvétve jelentek meg leírások irodalmunkban, leggyakrabban az iskolai értesítőkből, melyek az iskolai könyvtárak évi gyarapodásának közlésén kívül, néha az egész könyvtárról is megemlékeztek s a «Magyar Könyv-Szemlé»-ben, melynek szerkesztőse egykor a vallás- és közoktatásügyi miniszterium közvetítésével nevezetesebb könyvtáraink tervszerű leírásait is óhajtotta kiadni, azonban csekély eredménnyel. Nem volt ismeretlen azonban a szakfőriak előtt, főképp az orsz. könyvkiállítás rendezése s Szabó Károly nagy művének megjelenése után, hogy hazánk nem tartozik a könyvtárakban szegény országok közé s ezzel természetesen egyidejűleg mindinkább élénkebbé lett a vágy, hogy ezeknek a könyvtáraknak lehetőleg teljes leírása s ismertetése is megkísértsék.

1884 végén az orsz. m. kir. statisztikai hivatal főnöke, Keleti Károly miniszteri tanácsos, okadatolt előterjesztésemre teljes készséggel egyezett abba, hogy más statisztikai hivatalok példája szerint legalább annyiban igyekezzünk a tapasztalt s nagyon érzett hiányon segíteni, hogy a köztudomású könyvtárakról hatósági úton a számokban is kifejező adatokat beszerezzük. A kérdőívek szerkesztése, kibocsátása s feldolgozása a hivatal részéről teljes liberalitással reám bízott s ennek megfelelően a hivatal kiadásában «Magyarország köz- és magánkönyvtárai 1885-ben» cím alatt terjedelmes kötetben s térképmelléklettel már 1886 elején megjelent mű, személyes felelősségemet jelezve, nevem alatt is bocsátatott ki.

A «Magyar Könyv-Szemle» egész terjedelmében közölvén, a

mű bevezetését, melyben az anyag összeszerzésénél s feldolgozásánál követett elvek foglaltatnak, jelenleg e folyóirat szerkesztőjének felhívására a mű kitüntetett eredményeinek ismertetését kísérem meg.

A főeredményt a mű 603—9-dik lapjain levő táblázatok részletesen tüntetik fel s azok alapján itt a következő főbb adatokat állítjuk össze :

	Közkönyvtárak	Magán könyvtárak	összesen	Hány könyvtárról szól a kimutatás
A számbavett könyvtárak száma	1,400	1,001	2,401	2,401
Könyvek száma	5.298,236	2.334,138	7.632,374	2,401
Könyvvásárlásra egy ízben fordított összeg forintokban	344,196	115,881	460,077	1,227
Különösen magyar könyvekre	77,997	25,279	103,276	933
A könyvek száma szaporodott 1884-ben	128,194	26,014	154,208	1,206
Magyar művek száma volt	820,£93	330,224	1.151,217	1,787

Egy könyvtárra esett átlag 3,179 könyv s 100 lakóra 55·51. A könyvek tartalmát a 2,401 könyvtártulajdonos közül 1690 részletezte (köztök 600 magánkönyvtártulajdonos) s ezen részletezés szerint a kérdőívben megállapított csoportokra jutott a közkönyvtárakban kimutatott 3.703,289 s a magánkönyvtárakban kimutatott 1.301,385 kötet könyvből :

	Közkönyvtárak	Magánkönyvtárak
Nyelvészet, irodalomtörténet	352,397	144,647
Bölcsészeti, hittan, paedagogia	814,582	136,947
Történelem, földrajz	542,767	220,248
Államtudományok, jog, politika	284,444	151,685
Természettudomány, orvosi s mérnöki művek	344,547	128,494
Encyclopaedia	163,876	69,542
Hírlapok	78,089	24,810
Szépirodalom	404,550	249,148
Tankönyvek s ifjúsági iratok	246,366	38,912
Vegyes	471,671	136,952

Mindezek a számok igen sok tanúságot nyújtanak. Tagadhatlan ugyan, hogy az adatok hiányosak, a mint azt magában a műben is többször felemlítettem, többek közt kiemelvén azt is, hogy oly tekintélyes könyvtárakról, minők az aicsuthi, főthi s

kalocsai, nem érkeztek be adatok s más helyen, hogy hazai könyvtárainkban bizonynyal nem nyolczadfél millió, hanem a tiz milliót jelentékenyen felülhaladó számu könyv őriztetik. Azonban ez a hiányosság minden hasonló fölvételnél előfordul s miként azt művemben a külföldi adatokkal táblázatosan összehasonlítva kimutattam, a mi felvételünk aránylag egyike a legsikerültebbeknek. Mivel pedig a kérdések legnagyobb részére a könyvtártulajdonosok pontos válaszokat is adtak, jogosultak vagyunk a fentebbi számokból általános jellegű következtetéseket vonni. Ily következtetések például, hogy hazánkban aránylag nagyon kevés összeget fordítanak könyvek vásárlására s abból is a nagyobb rész nem magyar nyelvű művekre jut, bár mindamellett a magyar művek száma könyvtárainkban, különösen a modern jellegűekben, előkelő helyet foglal el. Elmondhatjuk ezenkívül még, hogy közkönyvtárainkban a régi hittani s történeti munkák száma még most is tulnyomó, míg a magánkönyvtárakban a szépirodalom szerepel első helyen s azután következnek a történeti művek.

Mindezen fontos s kulturállapotainkat jellemző adatok azonban nagyon általános becsüek s még az sem bir kiváló tudományos jelentőséggel, hogy hazánkban a 10,000 kötetet meghaladó nagy könyvtárak száma más országokéhoz képest aránylag igen nagy (a mi kimutatásunk szerint 129, Ausztriában 115, Olaszországban 78 s még a dúsgazdag Egyesült-Államokban is, hol a népesség száma négyszer oly nagy, csak 266). Pedig egy oly könyvtárstatisztika, mely más statisztikai dolgozatokhoz hasonlóan, a táblázatokba foglalt számok közlését tűzte volna ki főfeladatául, nagyon kevéssel nyújtott volna többet a nagy közönségnek. A mi felvételünknek nagy előnye van abban, hogy az egyes jelentékenyebb könyvtárak részletesebb leírására is kiterjeszkedik s e mellett a felvétel által nyert adatokból nemcsak az általános következtetéseket vonja le, hanem minden egyes könyvtárcsoportról külön élénk képet igyekszik nyújtani. Az országos statisztikai hivatal összes kiadványai között ez volt az első, a hol nem a számok s táblázatok, hanem a magyarázó szöveg tartatik lényegesebbnek s az általam kitűzött cél érdekében őszinte hálával tartozom a statisztikai hivatal főnökének, hogy ezen ujtásom megvalósítását legkevésbé sem gátolta, sőt szabad volt egy hivatalos kiadványban nem egy helyen (l. például 133- 137. és 565—572 ll.) a hivatalos

körök által tanusított tevékenység és mulasztások fölött őszinte s tartaléknélküli kritikát mondanom.

Összesen 357 könyvtárról van e műben többé-kevésbé részletesebb leírás. Maga a szám is igen jelentékeny. Magán ember, hivatalos segédeszközök nélkül, évekig tartó fáradságos buvárlat után lett volna képes ily nagyszámu könyvtárról megközelítőleg biztos leírásokat készíteni s bizonyynyal aligha lett volna egy ily munkának magán kiadója. Igaz, hogy ezeknek a könyvtáraknak a leírásai — a mű terjedelmére tekintettel — nagyon gyakran csak vázlatos rajzok, de a leglényegesebb vonások mindenütt megvannak s a könyvtártulajdonosok nagyon ritkán mulasztották el a könyvtáraikban rejlő becsesebb darabok névleges felsorolását. A nemzeti múzeum könyvtára, mint a «Magyar Könyv-Szemle» olvasói erről már értesültek, a könyvtárstatisztikai felvétel alkalmából egész kis monographiát dolgoztatott ki, melyet különösen a könyvtár részletes története s a benne őrzött ritkaságok egyenként való felsorolása jövőre nézve is forrásmunkává tesznek. Hasonló becses s csaknem monographiaszerű dolgozatokat találunk ebben a műben más nagy könyvtárakról (egyetemi, akadémiai, nemzeti kaszinói, esztergomi főegyházi, szegedi, marosvásárhelyi gr. Teleky-féle, kolozsvári ref. stb.). De még becsesebbek a magánkönyvtárak leírásai. A Ballagiak, Révész Kálmán, Ráth György, Ágoston József, Horváth Árpád, Bászeli Aurél, Pap Károly, Széll Farkas, Szinnyei József, Weber Antal s más ismert gyűjtők gondos jegyzékeket adtak a gyűjteményeikben őrzött s eddig csak általánosságban hír szerint ismert kincsekről s számos más eddig igen szűk körben ismert becses gyűjtemény lett a jelen könyvtárstatisztikai mű által országos nevűvé, így például Elischer Boldizsár háromezer darabot meghaladó tisztán Goethéra vonatkozó gyűjteménye. Hazánkban tehát a hivatalos statisztika pótolta részben a társadalom s irodalom feladatát s a 357 válogatott könyvtár leírásával megvetette az alapot arra, hogy könyvtáraink teljes s időről időre revidealandó jegyzéke is mielőbb elkészülhessen. — Különösen fontos volt ez a kezdeményezés a magánkönyvtárak ismeretére nézve. A közkönyvtárak közül ugyanis éppen a legjelentékenyebb nyilvános és iskolai könyvtárakat eddig is eléggé ismertük s a többiek ismeretének kiegészítésére jóformán egyszerű számadatok is elég támaszt nyújtottak volna: a magánkönyvtárak jellegéről azonban mindeddig éppen semmit sem tudtunk s a szak-

férfiak is csak egyes kiváló könyvkedvelők gyűjteményét s néhány nagy családi könyvtárt ismertek. A magyar hivatalos statisztikai mű most már ezer magánkönyvtárról nyújt kimutatást, oly nagy számról, melyhez hasonlót még a legműveltebb nemzetek irodalmában sem találunk s ezek közül száznál többet részletesen is megismertet.

Az egyes nevezetesebb könyvtárak egyenként való ismertetése mellett másik jellemző sajátysága könyvtárstatisztika művemnek a részletes bírálati szemle. Minden fejezet elején igyekeztem nemcsak a hivatalosan beszerzett adatokat hasonlítani össze, de a hazai s külföldi idevonatkozó irodalom adatait s útmutatásait is teljesen felhasználni. Egyéniek s olykor talán nagyon is egyéniek, egy hivatalos jellegű mű hangjától nagyon eltérők ezek a szemlék s bírálatok s mindamellett még ma is, midőn megírásuk után pár évvel ismét forgatom őket, önérzettel vallom azokat magaménak s nem kételkedem, hogy egyes részletek hiányossága s egyes tévedései nem oly nagyok, hogy azok megírását valaha szégyenlenem kellene. Az elfogulatlan szakértő látni fogja egyes helyekről, minők például a 405—412-dik lapok, hol egynehány száz sorban a magyarországi kiváló könyvgyűjtőkre s könyvkedvelőkre vonatkozó történeti adatokat állítottam össze avagy az 564—574-dik lapokon, hol a külföldi könyvtárak kezelésére vonatkozó tanulmányaimnak eredményeit a feldolgozás céljához képest elszórt képekben, de eléggé észrevehetőleg közlöm, láthatni fogja — mondom — ezen s hasonló egyes helyekről, hogy feladatomat komolyan vettem s mindenütt igyekeztem legalább kijelölni azokat az irányokat, a melyeket egy utánam következő s szerencsésebb viszonyok közt levő statisztikus nézetem szerint felhasználva sokkal tisztább s tanulságosabb képet fog nyújtani kulturtörekvéseink ama fejlődéséről, melynek a könyvtárak ügye egyik tiszta hőmérője.

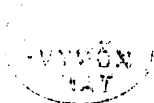
A közkönyvtárakat művemben következő csoportokba osztályoztam: 1. Nyilvános könyvtárak. 2. Hatósági könyvtárak. 3. Iskolai könyvtárak. 4. Egyházi könyvtárak. 5. Egyleti vagy testületi könyvtárak. 6. Kölcsonkönyvtárak. Az utóbbiak ugyan jogilag már magánkönyvtárak volnának, de üzleti jellegük s még inkább az egyes társadalmi osztályok műveltségi viszonyaira gyakorolt hatásuk folytán méltán közkönyvtárak közé is sorolhatók vagy legalább e helyen, a köz- és magánkönyvtárak között levő mesgyén, méltán sorolhattak fel.

A *nyilvános könyvtárak* nagy paedagogiai jelentőségét

hazánkban még mindig kevésbé értik s így a kezdetleges iskolai és népkönyvtárakon kívül (a melyeknek nagyobb része — mivel alig 1—200 darab könyvből áll — ebben a műben nem is sorol-
tatik fel) igen kevés ily könyvtár van hazánkban. Kiemeltem kimu-
tatásomban, hogy a nyilvános könyvtárakban olvasók száma össze-
sen csak 84.922 s ebből is 78.298 jut a budapesti három nagy
könyvtárra s 3437 a szegedi Somogyi-féle könyvtárra. úgy hogy
a többi 38 nyilvános könyvtárról csaknem azt lehet mondani,
hogy senki sem használja. Szomorú állapotok ezek, de csaknem
természetesek, mivel a legtöbb nyilvános könyvtárnak külön olvasó
terme nincs s volt olyan is, mint a komáromi becses Kulcsár-féle
könyvtár, mely kimutatásunk alkalmával még jóformán ládákban
hevert. Még nagyobb baj, hogy hazánkban csak 42 névleges nyil-
vános könyvtár van s a legműveltebb városok lakói is csaknem
kizárólag a kaszinói könyvtárakra vannak utalva. Fölemlítettem e
helyen a külföldi példákat. előadtam elég részletesen az iskolai s
népkönyvtárak érdekében kifejtett működés történetét s kijelöltem
a módokat a szükséges reformokra. Meggyőződésem, hogy az összes
könyvtárak között épen a nyilvános könyvtárak azok, melyek egy
nemzet műveltségére legnagyobb hatással vannak s valóságos szé-
gyenünk, hogy Magyarország e tekintetben oly hátra maradt.

Hasonlókép szomorú helyzetünk van a *hatósági könyvtá-
rakat* illetőleg. Kimutatásomban összesen csak 76 ily könyvtárt
sorolhattam fel 178.660 könyvvel s ezek között is igen sok a kez-
detleges könyvgyűjtemény. A jelenlegi helyzettel szemben utaltam
arra a körülményre, hogy nálunk a kormány s egyes hatóságok
évenként több ezer nyomtatványt adnak ki, melyeknek megőrzése
s összegyűjtése egykor a nemzet történetének megírásánál avagy
a létező állapotok alapos ismertetésnél kimondhatatlan szolgálatot
tenne. Maga a kormány évenként jelentékeny összegeket fordít
könyvek beszerzésére, de a legtöbb esetben hiányzik minden ellen-
őrzés, hogy ezek a könyvek megőriztessenek s szaporíttassanak.
Ugy a bevezetésben, mint az egyes szakkönyvtárak ismertetésénél
kimutattam továbbá, hogy a legtöbb könyvtár gyarapítására nem
törekesznek tervszerűleg s igen sok hatósági könyvtár van, mely
véletlenül összegyűlt ajándékművek czélszerűtlen halmaza s valóban
még a könyvtár nevét sem érdemli meg.

Örvendetesebb képet nyerünk a *tanintézeti könyvtárakról*

nemcsak azért, mivel ebben a csoportban már 548 könyvtár van 1.722,218 könyvvel, hanem még inkább azért, mivel itt már megkezdődött a szakszerű csoportosítás nemcsak annyiban, hogy a tanítói könyvtárak külön választották az ifjúsági könyvtártól, de egyes tanintézetekben már valóban tervszerűleg gyarapított külön szakkönyvtárak is léteznek s így azok tudományos felhasználása külsőleg is jelentékenyen megkönnyítettett. Orvendetes továbbá az iskolai könyvtárak helyzete annyiban is, hogy itt az évi gyarapodás igen jelentékeny, azaz a könyvállománynak 6-08 százaléka, egyes könyvtáraknál még sokkal nagyobb. Néhány tekintélyes iskolai könyvtár után itélve a közvélemény hajlandó volt eddig az ilyennemű könyvtáraknak modern jellegét s tudományos becsét is csekélyre tenni. Adataim bebizonyították, hogy e feltevés téves. Iskolai könyvtáraink közül nagyon kevés van olyan, melyben elavult s csak történeti becsesel bíró munkák igen nagy számmal volnának, ellenkezőleg azonban igen sok a modern jellegű könyvtár, oly annyira, hogy p. a szakiskolák mellett levő könyvtárakban a természettudományi s államtudományi csoporthoz tartozó könyvek már az összes könyvek 58-6-4 százalékát, tehát jelentékenyen nagyobb részt, teszik s az egyes könyvtárak leírásánál sok helyütt akadunk az öntudatos s czélszerű gyarapítás nyomaira. Mindamellett ezeknek a könyvtáraknak használata sem kielégítő. A regényekkel telt ifjúsági könyvtárak állnak előtérbe a komolyabb olvasmányokat tartalmazó nagy könyvtárakkal szemben. A debreczeni főiskolában az 50,000 darabot meghaladó nagy könyvtárból egy év alatt 1500 könyvet kölcsönöztek ki, a 2200 kötetnyi ifjúsági könyvtárból ellenben 7050-et. Számos más hasonló példa tanúsítja általában, hogy az iskolai könyvtárak is nagyobb részt holt kincset képeznek s különösen, hogy tanuló ifjúságunk nagyobb része még csak szórakozási célból használja a könyvtárakat s a tanárok nem képesek bennök a kutatási vágyat fölébreszteni.

Még sokkal nagyobb joggal lehet holt kincsnek neveznünk az *egyházi hatóságok könyvtárait*. Kimutatásunkban 312 könyvtár van felsorolva 1.368,477 kötettel s ezzel szemben az olvasott művek száma csak 26,053. Pedig ezek az egyházi könyvtárak is modernebb jellegűek nálunk, mint közönségesen hiszik, s mint más országokban van. Így például 123 alapítási korát kimutató szerzetesi könyvtár közül csak 30 alapított a mult századot meg-

előző időből, míg az osztrák 88 szerzetesi könyvtár közül 48 s a görög katolikus könyvtárak az egyedüliek, a melyekben a latin nyelvű művek száma a többséget teszi, míg a többiekben a magyar s német nyelvű művek is igen nagy számmal szerepelnek. A mi szerzeteseink legkiválóbb része tanítással foglalkozván, köz-könyvtáraikban lassanként a modern tudományok számára is jelentékenyt hely jut s inkább csak a régi kolduló barátok könyvtárai maradnak antik jellegűek, habár ezekben viszont a bibliographiai s irodalomtörténeti kincsek fordulnak elő feltűnő nagy számmal. Nagyobb baja az egyházi könyvtáraknak, hogy legnagyobb része igen rendetlen. A könyvek csaknem kizárólag hagyatékokból szaporodnak, s azokban tömérdek a duplum. — Czédulajegyzék készítésre s tervszerű gyarapításra nincs pénzük, de rendszeren nincs is kedvük s tehetségük.

Jelentékeny a gyarapodás *az egyesületek és társulatok könyvtáraiban* s ez a gyarapodás annál örvedetesebb, mivel a könyvvásárlásra fordított összegek majdnem háromnegyedrészt magyar művekre költik. Kimutatásunk szerint azonban az egyesületek s társulatok egy év alatt csak 15,000 forintot fordítottak könyvek vásárlására s bármily hiányos legyen is ez a kimutatás, ez a csekély összeg valóban elszomorítónak mondható. Még kedvezőtlenebb a helyzet, ha megtudjuk a kimutatás adataiból, hogy a kaszinók könyvtárainak tartalmát túlnyomólag csak regények alkotják, sok tekintélyes városban, sőt egyes kiválóan szakszerű egyesületek gyűjteményeiben is csak regények találhatók. S pedig minő regények! Az egyes kaszinói könyvtárak ismertetésénél s még inkább a bevezetésben (332—333 l.) valóban megszégyenítő adatokat soroltam fel. Egy intelligens közönség által fentartott kaszinó könyvtárában az összes műveknek egy tizedrészénél jóval többet tesznek Kock Pál, Montepin Xavér, Ponson du Terrail művei; a magyar klasszikus szépirok alig fordulnak elő s van oly könyvtár is, a hol Petőfit kizárólag a «Hóhér kötele» képviseli.

A könyvek ily szakavatatlan, sőt botrányos kiválogatása jellemzi a *kölcsönkönyvtárakat* is, a hol különben is a műveknek 86·7 százaléka tisztán szépirodalmi. Négy jelentékeny kölcsönkönyvtár nyomtatott jegyzékének bírálatos ismeretét közöltem e czélből (391—393 l.) s nagyon óhajtanám, ha egyes vidékek irodalmi műveltséggel bíró fiai hasonló bírálatokat közölnének a

vidéki közlönyökben az ott fennálló kölcsonkönyvtárakról. Mert jelenleg sajnos tény, hogy a kölcsonkönyvtárak legnagyobb része nemcsak a germanizálás szolgálatában áll, a mint azt művemben megczáfolhatlan adatokkal kimutattam, de egyuttal a léhaság s erkölczstelenség terjesztője is, mely tény annál szomorúbb, mivel a magyar középosztály jelentékeny része s különösen a nők, jól berendezett s kellően kezelt nyilvános könyvtárak hiányában, főkép a kaszinói s kölcsonkönyvtárak gyűjteményeiből nyerik csaknem összes szellemi táplálékukat.

Közcsonkönyvtáraink e számos hiánya egyik oka annak, hogy a *magánkönyvtárak* száma hazánkban feltűnően nagy. Ezer magánkönyvtárról érkezvén be az adatok, következtetéseket is lehetne belőlök vonnunk s ezek meglehetősen kedvezők. A magánkönyvtárakban is a szépirodalmi s történeti csoporthoz tartozó művek vannak legnagyobb számmal, de a megoszlás itt már nagyon egyenletes, oly annyira, hogy a szépirodalmi művek sem érik el a könyvkészletnek egy ötödrészét s az aránylag leggyengébben képviselt természettudományi csoporthoz tartozó munkák is megközelítik az egész könyvkészletnek egy tizedrészét, más szavakkal Magyarország magánkönyvtárjai eléggé változatosak s a haladó kor igényeinek minden irányban igyekeznek megfelelni. Kimutatásomban (413—417. l.) több száz oly magánkönyvtárt soroltam fel, melyek egy vagy más tekintetben becses szakkönyvtárak s egyuttal kimutattam azt is, hogy specialis jellegű gyűjteményekben évről-évre gazdagabbak leszünk. Egyes ily gyűjtemények ismertetése — p. Szinnyei Józsefé (454—5. l.) — nagyon méltók az elolvasásra. A magánkönyvtárak legtekintélyesebbjei régi mágnás-családok tulajdonában vannak, de a tanárok s tanítók közül is sokan gyűjtöttek szép könyvtárakat; leghátrább vannak e tekintetben az iparosok és kereskedők, míg a földbirtokos osztály tagjai közül sokan tünnek ki könyvszeretetük által. — Nem érdektelen végre megemlítenünk azt sem, hogy a magánkönyvtárakból alig egy tizedrész keletkezett 1830 előtt, s hogy a könyvtártulajdonosoknak nemcsak nagyobb része, hanem elenyésző csekély kivétellel csaknem mindannyian, magyar ajkú polgárok is, a minthogy általában — a mi a könyvek szeretetét s az olvasási kedv ápolását illeti — hazánkban a magyarok járnak legelől.

Egészben véve kimutattam művemben azt is, hogy Magyar-

országban mindenkor meg volt ugyan a tudvány s nemzetünk szellemi tehetségei s kulturhajlama már a régiebb időkben is szép eredményeket mutattak, de az öntudatos buvárkodás, mely a könyvtárak gyarapodását minden másnál jobban segíti elő s azokat élő kincsekké változtatja, csak századunk közepe táján kezdett kiválóan hatni. Ehhez képest újabban rohamosan szaporodnak a könyvtárak. 1711 előtről csak 63 könyvtár maradt fenn, azok nagyobb része is ma már holt kincs, 1711—1830 közt alapított 234 máig fennálló könyvtár, 1831—1867 közt 664 s 1868—1885 közt 712, azaz más szóval a legutolsó 17 év alatt a magyarság csaknem annyi könyvtárt alapított, mint századok lefolyása alatt s e mellett a régieket is szaporította s gyarapította. 1830-ban, midőn közéletünk renaissance kora megkezdődött, számításom szerint még aligha volt összevéve egy millió könyv hazánkban s egy fél-század mulva a könyvtárstatistika már nyolczadfél milliót számít össze, a valóságban pedig tíz milliónál is jóval több van.

Sajnos, hogy ezek a könyvek még mai nap is nagyobb részét holt tőkéek. Olvasó szobák hiánya, a könyvtárkezelők nagy részének másnemű hivatalos elfoglaltsága, a bibliographiai szakismeretek csekély fokú elterjedése s mindenekfölött a legtöbb könyvtár hozzáférhetlen vagy legalább nehezen megközelíthető jellege nagyon csökkentik a magyarországi könyvtárak használhatóságát. Nagy hiba továbbá, hogy a könyvek beszerzésének gondatlan vagy tudatlan eszközlése miatt nagyon kevés könyvtár van olyan, melyet akár a buvárkodó tudós, akár a gyakorlati szakember kellőképp használhatna.

Könyvtáraink száma különben sem elegendő még. Művem végén könnyen áttekinthető térképen tüntettem fel törvényhatóságok szerint a könyvek számát a lélekszámhoz arányítva s ez a térkép azt mutatja, hogy nagyobb városok kivételével igen kevés helyen van elegendő könyv (még a czélszerűtlenül kezelt könyvtárak holt kincseit is ide számítva!). Nevezetes, hogy az összes nyolczadfél milliót tevő könyvgyűjteményből csak 1·8 millió jut a kisebb községekre, holott a városi lakosság a 13·7 millió lélekből csak 2·1 milliót tesz ki. De még a városok is nagyon primitív helyzetben vannak a fővároshoz képest. Budapesten 2346 könyvtár közül 486, nyolczadfél millió kötetből 2·1 millió van s az összes városokban őrzött könyvek 36·85 százaléka, tehát egy har-

madánál több jut Budapestre, míg a közvetlenül utána következő Pozsonyra már csak 4,33 százalék. Magyarország közkönyvtárait 1884-ben 176,547 olvasó használta s ezeknek több mint fele egyetlen városra esik, arra a fővárosra, melyben magában sokkal több könyv van, mint a 10 millió lakosságú kis s nagy községekben összevéve. A műveltség tehát csaknem tisztán a fővárosban központosúl s így a lehető legegészségtelenebb képet mutatja. A térképen egyes megyék ugyan eléggé kedvező arányban tűnnek fel, de azokról is ki lehet mutatni, a minthogy művemben (579—587. l.) részletesen ki is mutattam, hogy a műveltség látszatát egyes főúri könyvtárak avagy szerzetesek nagyszámú, de valóban holt kincset képező könyvgyűjteményei adják, tényleg azonban az ország legnagyobb részében s köztök számos nagy népességű s magas kulturális fokon álló városban sincs kellően berendezett s kezelt könyvtár, úgy hogy a szellemi szükségletet még a magasabb tanintézetekkel bíró helyeken is csak nagy anyagi áldozatokkal volt képes a komoly kutató úgy a hogy teljesíteni.

Nem szépitettem helyzetünket semmiben. Művem némely pontjai, kiszakítva az összefüggésből s csak magukban tekintve, mintegy a nemzeti hiúságot látszanak dédelgetni. Kimutattam, sőt táblázatban (605. l.) is közöltem, hogy Magyarország a könyvtárak tekintetében nem a legutolsó helyen áll a művelt világban, de nem egyszer elmondottam, hogy ezt az eredményt nem a mi könyvtárstatisztikai felvételünk számának kell tulajdonítani, mert hiszen e számok részben csak azért oly kedvezők, mivel más országok hasonló felvételei nagyrészt tökéletlen munkák. Elmondtam nem egyszer (l. 9—13., 258—259., 404—412., 565—6. lapokon s más helyeken), hogy a magyar faj kulturtörekvése szilárdabb s idealis hajlama nagyobb, mint legtöbbnyire hiszik, de ugyanannyszor s csaknem mindig közvetlen utána felemlítettem a nagy hibákat, a végzetes tévedéseket is, melyek jelen annyira ki nem elégitő helyzetünket jellemzik.

Nem szépitettem helyzetünket, tárgyilagosan irtam, mint statisztikushoz illő. Hosszú éveken át tartott gyakorlati működésem után a közélet különböző ágaiban szerzett tapasztalataimat is értékesíttem a túlnyomólag elméleti s szakszerű dolgozatomban, mely eddigi irodalmi működésemnek legjelentékenyebb eredménye. De azért ismerem annak hiányait is s ma is aláírom, a mit pár

évvel ezelőtt a mű befejezésekor (610. l.) irtam, mely zársorokat jelen ismertetésem befejezésekép újból ismétlek, a mint következnek :

«Ismételve elmondjuk, hogy a jelen könyvtárstatisztikai fölvétel hiányosabb, mint az orsz. statisztikai hivatal legtöbb más fölvételei; hiányos nemcsak abban a tekintetben, hogy igen jelentékeny számú közkönyvtárról s bizonynyal még több magánkönyvtárról absolute nem szereztettek be adatok, de hiányos még inkább abban, hogy a beérkezett adatok nagy része is csak általános tájékoztató számokból áll s nem gondos megszámlálás eredménye. Hiányosak ezek a kimutatások azért is, mert a művek s kötetek s még inkább az egyes tudománycsoportok megkülönböztetésében a beküldők jelentékeny része nem járt el szigorú pontossággal s az orsz. statisztikai hivatal, az első felvétel nehézségeire tekintettel, a bírálatban engedékeny volt.

«De ismételjük azt is, hogy a könyvtárstatisztikai fölvételek eredménye nem tisztán a számoktól függ. Ezek is elég érdekesek, tanulságosak s bizonynyal nem is annyira hiányosak, hogy egy későbbi szerencsésebb fölvétel alkalmával tájékoztató összehasonlítás alapjául nem szolgálhatnának; de bizonynyal maradandóbb becsüek azok az eredmények, hogy több száz, eddig csak szűk körben ismert becses könyvtárra hívhattuk fel a művelt közönség figyelmét, s hogy a könyvtárak tekintetében észlelt tünetekből nemzeti kulturánk számos fontos kérdésére új világot lehetett vetnünk. A legfontosabb eredmény azonban, melyre önérzettel hivatkoztunk már a bevezetésben s hivatkozunk most is, a könyvek szeretetének terjesztése s a könyvtárak becsének szélesebb körben elismeretése. A közművelődés általános emelkedése önmagától is előidézte volna ezt; a jelen munka készítése azonban elősegítő gyanánt szolgált. S legyen is ez így a jövőben is! Könyvtárak alkotása nem függhet a divat változó szeszélyétől. A sötétség terjesztőjekép hirhedt talmud is elmondja keleties képletében, hogy «az iskolás gyermekek lehellete kormányozza a világot», s ha véletlen volt is, talán elmondhatjuk, hogy sejtelemszerű véletlen, midőn Rómában az első közkönyvtárt a szabadság templomában állították föl.»¹

¹ A t. czikkirő úr többször említett munkájára és jelen közleményére alkalmilag még visszatérünk.